Hegedűs Zoltán

HOMO BULLA

„Vízi buborékhoz mi életünk hasonló…”

„Akárha buborék lenne,
vagy tovatűnő délibáb,
ha így nézel a világra,
nem lát meg a Halálkirály.”
Dhammapada 170.

Gondoljuk csak végig, mennyi elnevezéssel illette már magát az ember: *homo sapiens, homo moralis, homo religiosus, homo æstheticus, homo œconomicus, homo faber, homo ludens,* sőt újabban *homo digitalis* és *homo informaticus,* hogy csak a leggyakoribbakat említsük. Az, hogy az ember bölcs-e, vallásos és erkölcsös-e, a tiszta szemlélődés és a szépség szerelmese-e, avagy a „saját érdekeit követő” gyakorlatias gazdálkodó, netán alkotó, vagy éppen játszani szerető ember-e, esetleg az információs forradalom megszállottja-e, azt embere válogatja. Kire inkább ez, kire inkább az érvényes, esetleg akár több is egyszerre. Egy biztos: ezek mindegyike többékevésbé hízelgő ránk nézve. Viszont létezik egy elég lesújtó (és ráadásul mindenkire egyformán érvényes) meghatározás is, amely egyfelől ólomsúlyú tény, másfelől pehelykönnyű (mondhatni habkönnyű) felismerés, miszerint az ember buborék, azaz *homo bulla*.

Buborékot bizonyára mindenki látott már, talán játszott is vele eleget gyermekkorában. A „felnőtteket” olykor idegesíti a gyerekek rajongásig űzött „buborékmániája”, pedig úgy vagyunk, úgy lehetnénk ezzel, mint ahogy a legközönségesebb és mindenki által ismert tényekkel és jelenségekkel: a legmélységesebb titkokat és igazságokat tárhatnánk fel belőle. „Az ostoba nem ugyanazt a fát látja, mint a bölcs” – írja Blake.[1] Miért is? Mert az ostoba csak nézi, de nem látja. Ő csak „valamit” néz, de nem látja, amit a bölcs: a fában a magot, az életet, a világot, nem látja benne a „lényt”, mint lényeget, azaz a kvintesszenciát (a négy őselem egyesülését élőfa elemmé), és persze még sok minden mást. Nos, mi mit látunk egy buborékban, már ameddig az egyáltalán látható? Hiszen éppen ez az, ami oly zavarba ejtő: a buborék szétpukkan, és volt – nincs…

Buborékok Keleten és Nyugaton

A *„Homo bulla”* egy római közmondás, aminek első írásos említése az ókori Róma egyik legnagyobb tudósa, Marcus Terentius Varro (Kr. e. 116–27) költő, író *Rerum rusticarum libri tres* (*A*

mezőgazdaságról három könyvben) című művének elején található:

> *„quod, ut dicitur, si est homo bulla, eo magis senex"* – „az ember olyan, mint a buborék, annál inkább, ha öreg".[2]

A sors fintora, hogy hatalmas életművéből (hetvenöt mű, hatszázhúsz könyvben) ez az egyetlen maradt fenn teljes egészében, a többi (amelyeknek csak címeit és hosszabb-rövidebb töredékeit ismerjük), mondhatni, mint buborék foszlott szét a múlt homályában. A közmondást később Petronius (Kr. u. 27k–66.) római író is idézi (*Satyricon* 42).

Lukianosz (latinul: Lucianus; Kr. u. 120–180), a magát görög műveltségű szírnek[3] nevező vándorszónok *„Kharón vagy a vizsgálódók"* című dialógusában a Hermésszel beszélgető Kharón, az alvilág révésze, így szól:

> „Szeretném, ó, Hermész, kimondani, mihez látom hasonlatosnak az embereket s egész életüket. Megfigyelted-e valaha, mint támadnak bugyborékok a vízen egy lezuhogó vízesés alatt. A hólyagokat értem, amelyek halmazából gyűlik a tajték. Egyesek közülük egészen kicsinyek, s amint támadtak, rögtön elpattannak, mások viszont tovább megmaradnak, s ahogy a többiek hozzájuk tapadnak, felfúvódnak és igen-igen nagyra nőnek, aztán egyszer csak azok is elpukkannak, mert nem lehet másképpen. Ilyen az emberek élete is. Mindegyiket felfújja a lélek, ezt kisebbre, azt nagyobbra, némelyik kis ideig marad meg, s csak rövid életű, mások, ahogy támadtak, máris elpattannak – de végzetük azonos: mindnek el kell pukkannia."[4]

Évszázadokkal később Rotterdami Erasmus (1466–1536) németalföldi tudós, Ágoston-rendi szerzetes, filozófus és teológus, az ókori görög–latin szólások és közmondások nyomán részletesen kommentált monumentális gyűjteményt állított össze, amelyet először 1500-ban Párizsban adtak ki *Adagiorum collectanea* (röviden *Adagia*) címmel.[5] A könyv az európai műveltség egyik mérföldköve lett, számos kiadást megért, és hasonló összeállításokat inspirált, amikhez mintául szolgált. Ebben megtalálható az előbbiekben Varrótól idézett homo bulla metaforánk is.

A *bulla* egyébként az ókorban egy sajátos tárgyat is jelentett. „Az ókori Rómában a gyermek születését követő kilencedik napon az újszülöttet megtisztították vízzel, utána nevet kapott, valamint egy aranyból vagy bőrből készült, apró, üres golyóbist, amely védő varázsigéket zárt magába. Ezt a bullát viselte 16 éves koráig, amikor is felakasztotta valamelyik *Lar*-szobor (két ősi istenfigura, a tulajdon és a ház védői) nyakába. A középkori *Agnus Dei*-bullákat az egyház vezette be a pogány ráolvasások és amulettek kiszorítására. A megszentelt bullák viaszból, kristályból, aranyból készültek. Belsejük jámbor textusokat rejtett, kívülről bárány képe díszítette őket."[6] A későbbi diplomáciai bullák a hitelesítő kerek pecsétről kapták a nevüket. Magyar vonatkozásban a legismertebb II. András 1222-ben kiadott aranypecséttel ellátott királyi dekrétuma, az *Aranybulla*.

Erasmus egyik követője a holland tudós orvos és klasszika-filológus Hadrianus Junius (1511–1575) volt. „Az 1565-ben Antwerpenben megjelent *Emblemata* című embléma-gyűjteményének tizenhatodik képe *(Cuncta complecti velle, stultum)* két gyerekcsoportot ábrázol: az egyik fújja a szappanbuborékokat, a másik pedig kergeti, próbálja elkapni őket, természetesen sikertelenül. Erőfeszítésük hiábavaló: aki egyszerre akar több célt elérni, mindennek mesterévé válni, ostobább a szappanbuborékot hajszoló

fiúcskáknál – okította Petrarca nyomán a latin felirat és verses magyarázat szövege az olvasót. »Miként mindenki tudja, a buboréknál nincs üresebb vagy hiábavalóbb dolog, és már régóta hasonlítják a közelítő halál árnyékához.«"[7]

Hadrianus Junius: Emblemata, *1565.* – Cuncta complecti velle, stultum[8]

Az alábbi metszet Jean Jacques Boissard (1528–1602) francia régész és költő művéből való. Ezen egy fiatal fújja, egy idős pedig pálcájával (mintegy rámutatva azok tünékenységére) kipukkasztja a buborékokat.

Cesare Ripa 1593-ban, majd 1603-ban is kiadott *Iconologia* című nagyszabású művében az *Emberi esendőség* (*Fragilitá Humana*) címszavánál ezt olvashatjuk: „Az ember esendőségét többen a vízből pattanó buborékokkal is jegyezték, amelyek az egyik pillanatban még létezőnek tűnnek, ám a másikban már sehol sincsenek; s nem ok nélkül tették."[10]

Jean Jacques Boissard: Emblemata cum tetrastichis latinis, *1588*[9]

A 16. századtól kezdve folyamatosan találunk olyan ábrázolásokat, allegóriákat, amelyeken gyerekek vagy szárnyas puttó-figurák buborékokat fújnak,[11] ami a *Vanitas* (hiábavalóság)-szimbólumok[12] egyikeként kanonizálódott, a füst és a hervadó virágok, valamint a koponya

Karel van Sichem: Homo Bulla, *1617k.*

Hendrick Goltzius: Quis evadet? *1594*

gyermek, aki még csak rövid ideje él, és maga is kerekded, mint a buborék, akár csak a feje (ami egyébként arányaiban nagyobb a felnőtteké képest). A buborék és az emberi koponya egymásra rímelését jól illusztrálja Gheyn festménye. Az átlátszatlan és csak részben gömbölyded és a homokóra „társaként". Olykor e képeken a *„Homo bulla"* felirat vagy a *„Quis evadet?"* („Ki kerülheti el [a halált]?", vagy „Ki menekülhet meg [a halál elől]?") kérdés olvasható. Ugyan melyik buborék kerülheti el, hogy kipukkanjon? (Sichem képén az egyértelműség kedvéért az egyik buborékra írt szó: *homo*). A mulandóságot, az élet rövidségét mi sem fejezi ki jobban, mint egy koponyához képest ez a hatalmas buborék egyrészt átlátszó (ami akár lehetne a Hamvas Béla által „átlátszó egzisztenciának" nevezett állapot jelképe is), másrészt tökéletesen gömb alakú (ami pedig utalhat az ideák világára is).

Ideillik két további latin közmondás is: *„Nascentes morimur finisque ob origine pendet"* („Halandónak születünk és a vég már kezdettől ott le-

beg a fejünk felett"), továbbá *„Mors certa, hora incerta"* („A halál biztos, az ideje bizonytalan").

Thomas Tallis (1505k–1585) angol zeneszerző, az egyházi zene egyik nagy alakja 1555 körül szerezte *Fond youth is a bubble*[13] című vokális darabját, amelyben az ifjúságot levegővel felfújt buboréknak nevezi, melynek bére a halál (a sorvégi rím: *breath/death*). E gondolattal rokon a *„Iuventus ventus"* („Fiatalság, bolondság", szó szerint „szelesség") mondás is.

Gustave Flaubert (1821–1880) francia író az 1849-ben befejezett, de csak 1874-ben (teljesen újraírva) kiadott *Szent Antal megkísértésé*ben írja: „Könnyű embereket láttam, akik átlátszóbbak a levegő buborékjainál." Az előbb már említett „átlátszóság" bizony ambivalens: nemcsak a tiszta zavartalanságot, hanem a tartalmatlan, hiú ürességet is jelentheti.

A *Hiúság vására (Vanity Fair)*[14] William Makepeace Thackeray (1811–1863) angol író 1848-ban megjelent regénye, amely a 19. századi angol társadalom szatirikus leírása, az angol irodalom egyik nagy klasszikusa. A címében is szereplő „hiúság vására" kifejezés John Bunyan (1628–1688) angol prédikátor 1678-ban megjelent *A zarándok útja (The Pilgrim's Progress)* című allegorikus művéből ered, ahol a Hiúság városában tartott vásár az anyagi világot és annak értéktelenségét jelképezi, *Madam Bubble*[15] személyében pedig a hiúság és a mulandóság kapcsolódik össze (azonosítható a *Példabeszédek könyvé*nek házasságtörő asszonyával, de talán a *Jelenések könyvé*nek babiloni kéjnőjével is; vö. *Péld* 30,20 és *Jel* 17).

Ha mindezek után Keletre tekintünk, találunk egy az eddigieknél régebbi írott forrást is az ember és a világ buborék mivoltáról. A legrégibb és legismertebb buddhista bölcsmondásgyűjtemény a *Dhammapada*, amelynek négyszázhuszonhárom verse közül a 46. és a 170. is említi a buborékot. „A buddhizmus régebbi, úgynevezett *hína-jána* ágazata páli nyelvű kánonjának, a *Tipitaká*nak („Hármas kosár") része, a *Szutta-pitaká*ba, Buddha tényleges és állítólagos beszédeinek gyűjteményébe tartozik (…). [A] *Tipitaka* élőszóbeli rögzítésének idején – ami a hagyomány szerint Kr. e. 240 körüli zsinaton történt –, vagy ezt megelőzőleg szerkesztette egybe ismeretlen [személy] (…). A *Dhammapada* mindegyik verséhez kommentárt fűzött – szintén páli nyelven – Kr. u. 450 körül egy ismeretlen szerző."[16] A szövegek jelentőségéhez és méltóságához illően három fordításban idézem és hasonlítom össze az említett két szakaszt.

Idősebb Jacques de'Gheyn: Vanitas csendélet, *1603*

Fórizs László fordítása[17] (tőle a 44. és 45. verset is idézem, az összefüggések miatt):

„Ki fogja legyőzni ezt a világot,
a halál birodalmát, és az istenekét?
Ki fogja jó kertészként az erény
igaz módon felmutatott útját választani? (44)

A tanítvány fogja legyőzni ezt a világot,
a halál birodalmát, és az istenekét.
A tanítvány fogja – mint jó kertész
a megfelelő virágot – az erény útját választani. (45)

Amint ráébredt, buborék a teste,
és csak délibábtermészet az övé,
a vágy minden virágszárát kitépte,[18]
a Halál Királya nem lel rá többé." (46)

„Akárha buborék lenne,
vagy tovatűnő délibáb,
ha így nézel a világra,
nem lát meg a Halálkirály." (170)

Érdemes ebben az összefüggésben (is) idézni Jézus szavait *János evangéliumá*ból: „bízzatok, mert legyőztem a világot!" (*Jn* 16,33), „aki megtartja tanításomat, az nem lát halált sohasem" (*Jn* 8,51).

Vekerdi József fordítása:[19]

„Ha ráébred, hogy buborék a teste,
csak délibáb, szétfoszló, üres árnyék,
szétszórja Mára[20] virág-nyilait mind,
s Halálkirálynak szeme nem talál rá." (46)

„Mint buborékot, úgy nézzed!
Mint délibábot, úgy tekintsd!
Ha a világot így látod,
nem lát meg a Halálkirály." (170)

Oborny Beáta – Szendrő Csaba fordítása:[21]

„Aki tudja, hogy teste a hullám tajtéka, a délibáb árnyéka, az eltöri Mára éles nyilait, melyeket az érzéki szenvedélyek rózsái rejtenek, azt nem látja meg a Halál Királya, az továbbmegy és követi az utat." (46)

„Kinek szemében e világ nem több, mint elpukkanó buborék, szemfényvesztő árnykép, azon nem vesz erőt a halál királya." (170)

Amint látható, a harmadik fordítás kissé terjengősebb, viszont a számunkra kulcsfontosságú kifejezéseket pontosabban adja vissza, ugyanis a (46)-nál *phena* = „hab, tajték", a (170)-nél pedig *bubbulaka* (!) = „buborék, vízi buborék" olvasható a páli nyelvű eredetiben,[22] az első és második fordító viszont mindkét versnél a „buborék" szót használja.

A Vekerdi-féle kötetben megtalálható a 46. vers kommentárja is a *Dhammapada atthakathá*ból *(Magyarázó történetek a Dhammapadához)*. Ezt is idézem:

„Buborék az élet:
Egyszer egy szerzetes elmélkedésre szolgáló témát kapott a Mestertől. Elvonult az erdőbe, hogy remeteként folytassa elmélkedését, de minden törekvése, erőfeszítése dacára nem sikerült a szentség fokát elérnie. – Megfelelőbb elmélkedési témát fogok kérni – határozta el, és a Mesterhez indult. Útközben délibábot látott, és elgondolkozott a délibábon, mintha elmélkedési téma volna: – Ahogy ez a nyári hőségben megjelenő délibáb távolból olybá tűnik, mintha anyagi valóság volna, de közelebb kerülve eltűnik, ugyanúgy ez az emberi lét is keletkezik és elmúlik.

Útja közben elfáradt, és megfürdött az Acsiravatí folyóban. Utána megpihent egy fa

árnyékában az örvénylő folyó partján. A víz sodrától felverődő, kavargó tajték buborékainak szétpattanása további gondolatokra indította: – Ez az emberi lét is ugyanilyen: alig hogy támadt, máris szertefoszlik.

A Mester az Illatos Csarnokban e szavakkal fogadta a szerzetest: – Úgy van, szerzetes. Az emberi lét is ugyanilyen. Mint a buborék, és mint a délibáb, létrejövésből és szertefoszlásból áll. És ezt a verset mondta: [lásd fentebb, 46]".

Egy másik buddhista szövegben (*Szamjuttanikája* III. 142) pedig ezt olvashatjuk:

„A test csak egy habtaréj,
buborékok az érzések,
délibáb az érzékelés,
az elméd csenevész fácska,
a tudat: varázs káprázata."[23]

Nem elég tehát csupán mélabúsan, rezignáltan, nagy sóhajtozások közepette egyszerűen „tudomásul venni", hogy „a világ és az ember: buborék", hanem mindezt az abszolút lét örökérvényű igazságának jegyében, a világ és a halál legyőzése végett kell felismerni. Amíg ugyanis nem így tekintünk rá, *ragaszkodunk* hozzá, vagyis hozzá*ragadunk*, és vele együtt foszlunk majd szét; ha viszont „kipukkantjuk" a hívságok, az illúzió és a káprázat buborékát, önmagunkat a világtól függetlenül is átélhetjük, és megtapasztalhatjuk a múlhatatlant, ami örökkévaló.

„Buggyot vet" és „buborodik". Magyar vonatkozások

A magyar irodalmi hagyomány és néphagyományunk egyaránt tartogat meglepetéseket a „buborék" fogalmával kapcsolatban. Talán a legelső írásos előfordulása nálunk (még latin nyelven) Janus Pannonius (1434–1472) *Threnos in Racacinum cubicularium (Siratóének Racacinusról, kisinasáról)* című elégiájában található:

„Quam cito bullatæ, pluvius tumor interit, undæ, / Tam postrema cito cuilibet hora venit." – „Mint pocsolyában szétpukkan zápor buboréka, / Ránk tör végóránk éppen ilyen hevesen."[24]

Szentmártoni Szabó Géza irodalomtörténész egy nemrég megjelent kiváló tanulmányában[25] (Kecskeméti Gábor eredményeit is felhasználva) világított rá arra, hogy a nyírbátori református templomban Ecsedi Báthory István (1555–1605)[26] fehér kőből faragott tumbáján (síremlékén) olvasható felirat, sírvers néhány sora megegyezik Janus Pannonius imént említett elégiájának bizonyos soraival (például a fenti két sorral). Szirmay Antal 1809-ben a Szatmár vármegyét ismertető munkájában (anélkül, hogy az egyezésről tudott volna) ezeket saját fordításában közölte: „Mely hamar a' vízen dagadott buborékok enyésznek, / Úgy közelít a' vég óra rohanva felénk." Így akaratlanul is ő lett az első Janus-műfordító. A síremlék kőbe vésett feliratait feltehetően Hodászi Lukács nagyecsedi református prédikátor, majd debreceni püspök szövegezte meg. Fennmaradt ugyanis az a Debrecenben kinyomtatott temetési beszéde, amit Báthory temetésén mondott el, és ebben is szerepel a Janus-idézet. „Nagy hamar elmúlik az élet, mint ám az esőben való buborék, azmint Pannonius mondja [latinul]: Mely hamar az esőben való buborék elmúlik, ilyen hirtelen kinek utolsó órája eljű." A nyomtatásnak köszönhetően (bár az akkori közbeszédbeli ismertségét is feltételezhetjük) a továbbiakban is fel-felbukkan e gondolat a 17. századi prédikációs irodalomban és a gyászbeszédekben. Kornis Zsigmond

1629-ben írt „*Tintinnabulum tripudiantium, azaz a földi részeg szerencsének és dicsőségnek állhatatlan lakodalmában tombolók jóra intő csengettyűje…*”[27] című vers 63. és 93. strófájában is hasonló megfogalmazást találunk:

„Mint vízi buborék, ezek elmúltanak,
Mint mezei virág, mind elhervadtanak,
Mint kéményből jütt füst, mind eloszlottanak,
Mert nincsen állandó marhája világnak.
(…)
Hasonló az élet téli verőfényhez,
Vízi buborékhoz és kristályüveghez,
Szalma tűz lángjához, s romlandó cseréphez
Estvéli árnyékhoz, egynapi vendéghez.”

Egyébként hab a tortán, hogy a fentebb bemutatott Jean Jacques Boissard metszet alatt (az 1588-ban kiadott emblémáskönyvében) olvasható négysoros epigramma „harmadik és negyedik sora Janus Pannonius *Racacinus-elégiájá*ból kiemelt idézet, mégpedig a 35. sor teljes, a 36. részbeni átvételével.”[28] Ha tudjuk, hogy Janus-versek már az ősnyomtatványok idején is Európa-szerte ismertek voltak, ez nem is meglepő.

Létezik továbbá egy számomra nagyon fontos énekvers, a György deák által 1593-ban a „Szamos vize folytában” szerzett *„Bizonytalan voltát világ állapotjának”* kezdetű. Ennek előfordulását az irodalomtörténet kilenc kéziratos forrásban (a legrégebbi az 1615-ös *Lipcsei-kódex*[29] és az 1615–1621 közötti *Bölöni-kódex*) és kilenc nyomtatott kiadásban (1648–1697, például Kájoni János ferences szerzetes 1676-ban megjelent *Cantionale Catholicum*a[30]) tartja számon. Ezek között egyaránt fellelhető katolikus, protestáns és unitárius is. Dallama még régebbi lehet, a 16. századi úgynevezett *Tóbiás-dallam*, amely 1806 óta nem szerepel ugyan semmiféle énekeskönyvben, de a néphagyomány megőrizte.[31] Jómagam is néprajzi gyűjtésekből ismerem. Elképesztő, hogy több száz év után is élő előadásmódban, alig eltérő változatokkal, a Kárpát-medence legtávolabbi pontjain is találkozhattak vele kutatóink.[32] Öt felgyűjtött előfordulásáról tudok: Szentegyházasfalu (Udvarhelyszék) 1942, Istensegíts (Bukovina) 1950, Szany (Sopron m.) 1954, Vitnyéd (Sopron m., é. n.), Kórógy (Szlavónia) 1950-es évek. Siratós stílusú dallamról[33] van szó, funkciója szerint virrasztóének, halottbúcsúztató. Az ének szövegét (a többi szövegváltozat ismeretében, és az 1942-es hangzó felvétel alapján) néhány helyen pontosítottam:

„Bizonytalan voltát világ állapotjának
Változását látjuk most minden állatoknak
Kik ma egészségben voltak holnap esnek
Torkában a halálnak.

Ne örüljön bátor senki gazdagságának
Ékes termetinek és szép ifjúságának
Friss öltözetének aranynak ezüstnek
Mert azok mind elmúlnak.

Vizi buborékhoz mi életünk hasonló
Mezei virággal egyszersmind elmúlandó
Nincsen e világon oly erős alkotmány
Ki lehessen állandó.

A mát Isten adta holnapot nem ígérte
Minden útaidat erősen megkötözte
Hogy száz esztendőt élj nagy jó egészségben
Talán azt nem engedte.”

Az első sor végén szereplő „állat” szóhoz tudnunk kell, hogy régen még nem „négylábú élőlény” jelentésben volt használatos, hanem mint „lény, lényeg, állapot”. Az 1519 táján keletkezett *Debreceni kódex* 438. lapján például ezt olvashatjuk: „az mindön ható Isten nagy tiszta állat”![34]

A buborék hasonlat annyira erőteljes, hogy verses-énekes szövegkörnyezet nélkül, önállóan is előfordul szólásainkban, közmondásainkban, valószínűleg sok évszázad óta. Az első magyar közmondásgyűjtő, Baranyai Decsi Csimor János (1560–1601) író, műfordító *Adagiorum græcolatinoungaricorum chiliades quinque* (röviden: *Adagiorum*), azaz *„Ötezer görög–latin–magyar szólás gyűjteménye"* Bártfán, 1598-ban jelent meg. Ehhez felhasználta Erasmus és Hadrianus Junius műveit is. Az ezekben található mondásokat fordította, illetve a magyar nyelvben használatos megfelelőjüket tüntette fel. A *„homo bulla"* jelentését így adja meg: „Az ember olyan, mint az vízben való buborék."[35] Dugonics András (1740–1818) Szegeden kiadott *Magyar példabeszédek és jeles mondások* (1820) című művében a „26. szakban" „A' kevély emberekről" szóló közmondások egyike így hangzik: „Fen járkál, mint a' vízi buborék".[36] Margalits Ede (1849–1940) is idézi 1897-ben megjelent gyűjteményében ezt a mondást, de közöl másikat is, magyarázattal ellátva: „Olyan az élet, mint a vizen a bugyborék (Rövid az élet, hamar vége van)".[37] O. Nagy Gábor (1915–1973) sok kiadást megért *Magyar szólások és közmondások* című művének 1294. számú, tájnyelvinek minősített mondása: „Addig úszik a buggy ('buborék') a vízen, míg el nem pukkad = a veszélyes próbálkozásokra előbb-utóbb ráfizet az ember".[38] Egy erdélyi gyűjteményes kötet is közöl hasonlót: „Addig úszik a bugyborék, amíg elmerül".[39] Szintén egy tájnyelvi (Göcsejből való) és az eddigi jelentéseket tovább gazdagító szólás: „Te csak annyi vagy (annyit érsz), mind a vizenn a buborék = téged nem lehet semmire sem használni".[40] Szinnyei József (1857–1943) *Magyar Tájszótár*ában (amely 1893–1901 között készült el, és két kötetben jelent meg) a buggy (= buborék) címszó alatt is találunk két szólást: „Úgy áll, mint vízen a buggy: szegény lábon áll, könnyen elbukhatik, libeg a jövője. Akármilyen mély víz legyen, ha követ hanyittasz belé, buggyot vet".[41] Érdemes még néhány szót idézni innen. „Buborodik" – mondták a káposzta-palántára Nyitra megyében, ami azt jelentette, hogy „fejbe megyen, fejesedik". Mintha a búb fejet is jelentene (nézzük csak meg ismét Gheyn képén a buborékot a koponya felett!): „Bubbon üt = fejbe üt; megbúbol = fejbe ver; Bubola = együgyű, bamba, hülye; Bugyuta = buta, ügyefogyott". Mindenesetre a Czuczor–Fogarasi szótár szerint a buborék: „A nedvnek lég, gőz segítségével gömbölyü formára ideiglenes kiterjedése, kidudorodása."[42] (A buggy jelentett gömbölyded kitüremkedést is a ruhán, innen a buggyos nadrág.) Itt is találunk két szólást: „Elpattant, mint a szappanbuborék. Buborékot hány a sebesen ömlő patak." Az egyik legújabb szótárunkban Forgács Tamás a „szétpukkan" címszónál ezt írja: „Szétpukkan/kipukkad valami, mint a (szappan)-buborék = 1. (terv, elgondolás) nem valósul meg, semmivé lesz; 2. véget ér valamilyen látszat, kiderül az igazság".[43]

Mindenképpen tanulságos, ha legutóbb kiadott etimológiai szótárunkból (némi rövidítéssel) idézem a nyelvtudományi meghatározásokat. „Buborék: Származékszó, melynek alapszava önállóan nem adatolható. A relatív tő -r gyakorító igeképzőt tartalmaz, és kapcsolatba hozható a bibircsók szó családjával. Az abszolút tő annak az egykori igenévszónak 'dudorodik' jelentésű igei folytatása, melynek névszói tagja búb főnevünk. Szavunk -ék végződése névszóképző. A 'buborék' jelentésű szó számos nyelvben hasonló hangalakban él, vö. például angol *bubble*, szlovén *brbunek*, szlovák *bublina*. Bugyborék: 'légbuborék'. Szóvegyüléssel keletkezett a buborék főnévből és a bugyorog (bugyog) igéből. A keveredés valószínűleg a jelentésbeli hasonlóságnak köszönhető. Bugyog: Hangutánzó eredetű szó, hangalakja a víz forrását, a levegő kiáramlását utánozza. Végződése a -g gyako-

rító képző. A hangutánzás síkján kapcsolatba hozható a buborék szóval. (…) Ugyanebből a tőből -n mozzanatos képzővel alakult ki a bugygyan ige (…)" [44] Egy etimológiai szótártól elvárható lenne, hogy a fenti néhány más nyelvből vett példánál többet, és persze szélesebb körű összefüggéseket mutasson be. A Czuczor–Fogarasi szótár például (szerencsére) közli, hogy a „szanszkritban *bubura*, *barbura*, *bribuka* szintén am. buborék".

Tallózásunkat három közismert (szinte kötelezően megemlítendő) 19. századi irodalmi példával folytatom. Kölcsey Ferenc: *Vanitatum Vanitas* (1823) című versében buborék szavunk inkább az idő elröppenésére, mintsem az emberre utal: „Pára minden pompa s ék: / Egy ezred egy buborék." Erkel Ferenc egyik operájának, a *Bánk bán*nak (ősbemutatója 1861-ben volt) szövegét Egressy Béni írta Katona József drámája alapján, de az első felvonásban *Petúr bordalá*hoz felhasználta Vörösmarty Mihály *Keserű pohár* (1843) című versének szövegét:

„Gondold meg és igyál!
Örökké a világ sem áll;
Eloszlik, mint a buborék,
s marad, mi volt, a puszta lég."

Ezt úgy is érthetjük, hogy a világ buborékként való eloszlása, elmúlása után nem a „semmi" marad, hanem ami mindig is volt, a létezés szellemi állapota. Mint a Teremtés hajnalán, amikor a föld is „puszta és üres volt" (*Ter* 1,2). Az iszlám hagyomány a sivatagot „Allah kertjének" nevezi, mert Allah mindent kivett onnan, ami zavarhatná Őt napi sétájában.

Csíksomlyói Csiky Gergely (1842–1891) drámaíró, műfordító 1884-ben megjelent színműve, a *Buborékok* napjainkban is műsoron van. Két részletet idézek, amiben a léha élet buborékának szétpattanásáról esik szó:

„Oh, anyám, e hosszú, néma éjszakán, míg könnyek közt virrasztottam szobámban, végigvonult előttem egész elmúlt életem, és láttam, mily üres, mily hideg volt az, mennyire méltatlan volt férjem mély és igaz szerelméhez… Anyám, anyám, miért neveltél ilyennek? Mért nem tanítottál meg arra, hogy az élet csillogó cifraságain kívül van még más, mélyebb és valódibb boldogság is? Igaza volt atyámnak – oh! nagyon igaza –, buborék volt, ami után kapkodtunk, amiben boldogságot kerestünk." (– Szerafin, 3. felvonás, 5. jelenet)

„Hjah! a papa kijelentette, hogy több adósságomat nem tudja kifizetni, a buborék szétpattant – az uraságnak vége – eltáncoltuk, elmulattuk, eltoaletteztük. Megpróbálom, talán lehet még jóravaló ember belőlem, ámbár nem tanítottak rá." (– Róbert, 3. felvonás, 4. jelenet).[45]

A magyar vonatkozások áttekintését egy igazán különleges, sőt meghökkentő témával zárom. Az etnográfiai kutatások és gyűjtések több mint száz éve alatt tengernyi mondát, legendát rögzítettek írásban, amik addig csak szájhagyományban léteztek. Ezek között is találhatunk olyat, amiben a buboréknak, a bugyborékolásnak fontos szerepe van, részint a Teremtéssel, részint pedig a Vízözönnel kapcsolatban. Munkácsi Bernát (1860–1937) tanulmánya „A szegedvidéki magyar világteremtési regék változatai" címmel 1894-ben jelent meg. Érdemes hosszabban idézni (habár ez éppen nem magyar gyűjtés, de párhuzamai nálunk is megtalálhatók).

„Eliazar Pavlovics Tretjakov orosz sebész-orvos közlése *Luk* faluban a vjatkai kormányzóság szarapuli kerületében. A közlő a vjatkai kormányzóságból való s az alábbiakban faluja öregeinek szóhagyományát jegyezte

föl számomra: »Kezdetben nem volt sem ég, sem föld, hanem csak végnélküli víz s a vizen felhő. A felhőn az *Úristen Szavaoth* ült. Egyszer csak az Úristen egyet köhögött s a vízre köpött. A vizen ebből egy kis buborék képződött, melyből valami halk zaj hallatszott. A buborék mind nagyobb és nagyobb lett s evvel együtt fokozatosan nagyobbodott a zaj is. Midőn a zaj már oly nagy lett, hogy a felhőn is világosan hallható volt, kérdezi az Úristen: 'Ki zajong abban a buborékban?' A buborékból felelet jő: 'Én, *Szatanail*' Az Úristen szóla: 'Gyere ki abból a buborékból s ülj mellém a felhőre, beszélgessünk!' Szatanail kijött a buborékból s az Úristen mellé helyezkedett a felhőre. Beszélgetni kezdettek. Midőn már mindenről kibeszélték magukat, kérdi az Úristen Szatanailt: 'Nem lehetne-e valahogyan a földet megalkotni?' Szatanail felelé, hogy igenis lehet; csak földmagvakat kell valahogyan előszerezni a víz alól. 'Ugyan hogy lehetne előszerezni ezen magvakat?' – kérdi az Úristen. 'Én majd érte megyek' – szól Szatanail s a víz alá merült…«"[46]

Kálmány Lajos (1852–1919) „Világunk alakulásai nyelvhagyományainkban. Mythológiai tanulmány" címmel Szegeden, 1893-ban jelentette meg tanulmányát, saját gyűjtéseivel és azok kommentárjaival. Három részletet idézek. Mintha a fentebb látott képek leírását olvasnánk!

„Mikó még nem pipáztak az embörök, bugyborékoltak, (ez) a vízözönt jegyzi, hogy víz által pusztult el a világ, a pipa mög azt jelönti, hogy tűz által pusztul el esztán." (Szőreg)

„Még a vízözön nem vót, mindönkinek vót ëgy kis bögréje, bugyburékult (az ember), az jelentötte a vízözönt. Mikó a vízözön ëmút, aztán főkerűt a pipa." (Egyházaskér)

„Vízözönyig az embörök vízi bugyburékkal játszottak, azúta, hogy az Isten mögfogadta, hogy vízözönnyë nem pusztítja el a világot, azúta van a pipa. Az embörök a szájukba tüzet hordoznak, hogy tűz által vesz el a világ." (Szőreg)[47]

Ehhez kapcsolódik szorosan Bosnyák Sándor alábbi gyűjtése 1987-ből: „Ahogy magyarázták ottan a népek, olyan fé literes bögrét, meg vót aki literest vitt, aztán ilyen nádcsőve így csinálták. Aztán mikó este összementek beszélgetni, »puty-puty-puty-puty-puty«, így a nádcséven buggyokat vetettek. Aztán azt mondták: – No fiaim, majd meglátjátok, vízözönnel fog elveszni a világ. Aztán gyütt a pipa bé. Akkó meg azt mondták: – Most má majd tűz által fog elveszni az egész világ." (Bárdos Jánosné, Tiszaújfalu)[48]

A Teremtés „buborékjával" kapcsolatban eszünkbe juthat Hieronymus Bosch egy festménye, az 1500 körül festett *Gyönyörök kertje* című triptichon. Ennek külső tábláján a teremtett világ egyfajta buborékként jelenik meg (Weöres Sándor *Őskori sirám* című verse szerint „Fejünk fölé mint búborékot / fújta a mennyet a Hatalmas."). Ehhez hasonlóan a középső táblának egy részletén is megismétlődik (mondhatni mikrokozmoszként) a buborékforma: egy emberpárt látunk benne.

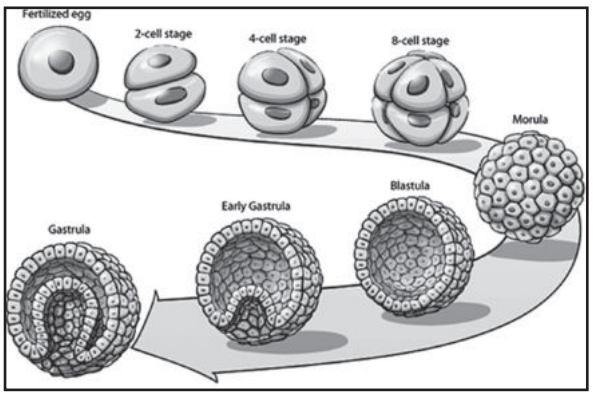
A tudomány buborékjai

Az irodalmi, nyelvészeti, művészeti és néprajzi példák után feltétlenül szólnunk kell témánk természettudományos és közgazdaságtani, sőt politikai aspektusáról is. Ezeket a területeket persze épp hogy csak érintjük (egy-egy példát kiragadva) látókörünk szélesítése érdekében.

Egy természettudós egészen máshogy („objektív módon") közelít a buborékokhoz. A tényleges buborékképződést a fizika és a kémia

vizsgálja: hogyan jönnek létre és milyenek a különféle anyagokban, különböző feltételek mellett létrejövő buborékok, habok. Középiskolai tananyag, hogyan fut a buborék a Mikola-csőben. Viszont kevesek által ismert, egészen új kutatási terület például a *szonolumineszcencia* jelensége, amikor ultrahangos gerjesztéssel fényfelvillanások jönnek létre buborékokban[49] (itt eszünkbe juthat, amit az imént a teremtési mondánál a „zajongó buborékról" olvashattunk!). Szintén már klasszikus téma a belga fizikus, Joseph Plateau (1801–1883) által megkezdett kísérletek nyomán a szappanbuborékok kialakulásának vizsgálata („Plateau-törvények"). A szappanhártyák viselkedését a „legkisebb energiára való törekvés elvével" magyarázzák. Mivel itt az energia magával a felülettel arányos, a szappanbuborékok is mindig olyan alakot alakítanak ki, hogy a felületük a lehető legkisebb legyen. Ez a „minimálfelület", ami már átvezet a matematikába is. Nemrég bizonyította egy matematikus csapat az úgynevezett „duplabuborék-sejtést", miszerint „két előírt nagyságú térfogatelem legkisebb felszínű határfelületei pontosan megfelelnek annak a szappanhártyának, amely két, ugyanilyen térfogatú szappanbuborék összetapadásakor kialakul."[50]

A biológia területéről két olyan példát említek, ami szorosan kapcsolódik a *homo bulla*

A petesejt barázdálódási folyamata

Nyolchetes emberi embrió a magzatburokban

fogalmához. Bár középiskolai tananyag, lehet, hogy legtöbbünknek eszébe sem jutna, hogy valamennyiünk teste egyfajta buborékban, a magzatburokban fejlődött ki, azt megelőzően pedig átestünk egy buborékszerű, úgynevezett hólyagcsíra *(blastula)* állapoton. Ez az osztódó pete tizenhat sejtes, üreges állapota, ami a méhkürtben történő megtermékenyülést követő ötödik napon, a méh üregébe érkezve alakul ki. Mindenképpen megemlítendő, hogy egy régi indiai védikus szent irat, a *Garbha-upanisad* negyedik szakaszában ez áll: „A termékeny időszakban az egyesülés révén egy éj alatt magzat lesz. Hét éj elteltével hólyag lesz. Fél hónap után gömb lesz, egy hó után kemény lesz."[51] Elgondolkodhatunk, honnan tudhatták ezt jóval a mikroszkóp felfedezése előtt!

A kozmológiában és csillagászatban is találkozunk úgynevezett „csillagközi buborékokkal". „Ezek a buborékok illetve szuperbuborékok (…) forró belsővel rendelkeznek, amelyet körülvesz egy viszonylag hideg és sűrű héj. Ezeket többszörös szupernóva-robbanások hozhatták létre. (…) A Naprendszer is egy ilyen buborék belsejében ül, amit helyi buboréknak *(Local Bubble)* hívnak."[52]

A közgazdaságtanban is beszélnek buborékokról, ezek persze fiktív, láthatatlan módon jelentkeznek. „A spekuláción alapuló nemzetközi tőzsdevilágban a valódi érték sokszorosára felfújt ügyletek összességét nevezik így. Ezek

mögött nincs valódi fedezet és a túltermelési válság vagy egy becsődölt világcég összeomlásának hatására ez a buborék szétrobban, beáll a gazdasági válság".[53] Egy másik meghatározás szerint a „Buborék: a kereskedelmi tolvajnyelv kifejezése olyan projektekre, amelyek valamiféle képzeletbeli célra gyűjtenek pénzt, amint az igencsak elterjedt gyakorlat volt Franciaországban és Angliában 1719 és 1721 között".[54] Klaszszikus példája az egykori holland tulipánmánia (1634–1637) és a Déltengeri Társaság (1720) létrejötte volt.

A politika területéről talán elegendő egyetlen „buborék" szétpukkanására utalnom, ez pedig a kommunisták által kiépített pártállami szisztéma széthullása.

Hólyag, lufi, gyöngy és gömb

Érdemes néhány pillantást vetnünk a buborékkal rokon elemekre is. Az egyik a „hólyag" (ami egyébként a latin *bulla* szótári jelentésébe is beletartozik). Magyar szóhasználatban is előfordul a „felfújt (felfuvalkodott) hólyag" kifejezés „beképzelt alak, ostoba, üresfejű ember" jelentésben. Néhány ábrázolás megőrizte, hogy régen állati hólyagok is szerepeltek (talán még jóval a buborékfújás előtt) gyerekjátékként.[55] Aztán kitalálták a „tartós buborékot", a lufit, a *luftballont*,[56] ami persze csak látszólag tartós, mert a sorsa ennek is az, hogy előbb-utóbb kidurran. Vagy azért, mert a lufit fújót annyira megbabonázza a felfúvódó gömb látványa, hogy nem tud leállni a kidurranás előtt, vagy azért, mert valami vagy valaki megsérti a vékony hártyát. Az is lehet, hogy a gázzal töltött lufi elszabadul, és miután felszállt egy bizonyos magasságba, a nyomás megváltozása miatt durran ki. Gyermekkorunkban sokszor figyeltük az ilyen lufikat, sokáig követve tekintetünkkel. Szerencsére a régi május elsejei lufik már mind kidurrantak…

A buboréknak egyfelől ellentéte a gyöngy, hiszen ez lassan jön létre, rétegről rétegre, és szilárd halmazállapotú, sőt kemény, no meg persze nem felfelé száll, hanem a mélységben nyugszik. Másfelől viszont a különféle italokban sorjázó sok apró buborékot is gyöngyöknek hívjuk (van például „gyöngyöző bor"), sőt a szappanbuborék felszínének színes gyöngyházfénye és persze gömbalakja is rokonítja a gyönggyel.

A gömb, a glóbusz és a golyó szimbolikájának kifejtése meghaladja e tanulmány kereteit. Annyit azonban elmondhatunk zárásképpen, hogy a buborék bármilyen múlékony képződmény is (sőt, ezáltal „hazudja" *a legkevésbé* azt, hogy maradandó), gömb alakja és légies volta miatt mégis talán a legtökéletesebb kifejeződése magának a tökéletességnek. Órigenész írta valahol, hogy a szentek gömb alakban fognak „begurulni" az Örökkévalóságba…[57]

Jegyzetek

[1] *William Blake versei*. Budapest, 1977, Európa Könyvkiadó /Lyra Mundi/, 139. o.

[2] M. T. Varro: *A mezőgazdaságról*. Budapest, 1971, Akadémiai Kiadó, 103. o. Kun József fordítása.

[3] Szamoszatában született, ez a mai Törökország délkeleti részén, a szír határ közelében található.

[4] Lukianosz: *Lukianosz összes művei*. I. köt. Budapest, 1974, Magyar Helikon, 323. o.

[5] A műben szereplő közmondások listája megtalálható itt (a *„homo bulla"* az 1248. szám alatt): http://www.let.leidenuniv.nl/Dutch/Latijn/ErasmusAdagia.html (utoljára megtekintve: 2013. júl. 10.).

[6] Larousse: *Szimbólumok lexikona*. H. n. 2009, Saxum, 82–83. o. Sóvágó Katalin fordítása.

[7] Madarász Aladár: Buborékok és legendák. Válságok és válságmagyarázatok. II/1. rész. *Közgazdasági Szemle* (Budapest), LVIII. évf. (2011) november, 911. o.

[8] Hadrianus Junius teljes műve: http://archive.org/details/hadrianiiuniimed00juni. A kép forrása: http://www.emblems.arts.gla.ac.uk/french/emblem.php?id=FJUb016 (utoljára megtekintve: 2013. júl. 10.).

[9] A kép forrása: http://fuckyeahartandscience.tumblr.com/post/15404968643/jean-jacques-boissard-emblemata-cum-tetrastichis (utoljára megtekintve: 2013. júl. 10.).

[10] Cesare Ripa: *Iconologia*. Budapest, 1997, Balassi Kiadó, 220. o. Sajó Tamás fordítása.

[11] Kiváló képanyag e témában (az alábbiak is innen valók): http://www.flickr.com/photos/9739200@N08/sets/72157625326138277/with/5201100130/; http://filomasnou.blogspot.hu/2012/07/nick-veasey-radiografias-de-una-muneca.html; http://willscommonplacebook.blogspot.hu/2013_02_01_archive.html (utoljára megtekintve: 2013. júl. 10.).

[12] Ezek a „*vanitatum vanitast*", a „hiúságok hiúsága" vagy „hiábavalóságok hiábavalósága" intelmét fejezik ki, ami a *Prédikátor könyvé*nek visszatérő, meghatározó gondolata *(Vanitas vanitatum et omnia vanitas)*. *A Bibliá*ban egyébként számos helyen találunk a témánkkal párhuzamos gondolatot: „Minden test olyan, mint a fű, és minden szépsége, mint a mező virága. Kiszárad a fű, elhervad a virág, ha az Úr lehelete éri" (*Iz* 40,6–7), vagy „Az ember napjai a fűhöz hasonlók, virul, mint a mező virága, de egy kis szellő s már vége van: a hely is elfeledte, ahol addig állt" (*Zsolt* 103,15–16), és „napjaim tovatűnnek, mint a füst" (*Zsolt* 102,4). „Minden ember, aki anyától született (…) Mint virág kinyílik, azután elhervad, eltűnik, mint árnyék, nincsen maradása" (*Jób* 14,1–2).

[13] Szövege: http://www1.cpdl.org/wiki/index.php/Fond_youth_is_a_bubble_(Thomas_Tallis) (utoljára megtekintve: 2013. júl. 10.).

[14] http://hu.wikipedia.org/wiki/Hiúság_vására (utoljára megtekintve: 2013. júl. 10.).

[15] http://en.wikipedia.org/wiki/The_Pilgrim's_Progress (utoljára megtekintve: 2013. júl. 10.). *Madam Bubble* és a többi karakter leírása: http://articles.ochristian.com/article12664.shtml (utoljára megtekintve: 2013. júl. 10.). Egyébként angol nyelven *Bubble* = 1. buborék; 2. üres látszat; 3. csalás, panama (igeként: becsap, megcsal); *Bubble gum* = (felfújható) rágógumi. *Froth* = 1. hab, tajték; 2. üres fecsegés.

[16] *Dhammapada. A Tan ösvénye*. Budapest, 1999, Terebess Kiadó, 199. o. Vekerdi József fordítása. Lásd még: http://terebess.hu/keletkultinfo/dhammapada.html (utoljára megtekintve: 2013. júl. 10.).

[17] *Dhammapada. Az erény útja.* (Második, javított kiadás.) Budapest, 2002, Gaia. Fórizs László fordítása. Lásd még: http://www.tarrdaniel.com/documents/Hinayana/dhammapada2.htm (utoljára megtekintve: 2013. júl. 10.).

[18] Az első, 1994-es kiadásban a „kitépte" szó helyett „lenyeste" olvasható.

[19] *Dhammapada. A Tan ösvénye*. Id. kiad. 10, 25. és 82. o.

[20] *Mára*, a Gonosz *(Máró pápimá)*, a buddhizmus ördöge, a Kísértő, aki Buddha ellen hasztalanul próbál fellépni.

[21] *Dhammapada. A Törvény útja. Buddha tanításai*. Budapest, 1998, Új Akropolisz Kiadó, 14. és 34. o. Oborny Beáta és Szendrő Csaba fordítása. Lásd még: http://www.ujakropolisz.hu/files/dhammapada.pdf (utoljára megtekintve: 2013. júl. 10.).

[22] *Dhammapada* eredeti: http://buddhism.lib.ntu.edu.tw/BDLM/en/lesson/pali/lesson_pali3.htm (utoljára megtekintve: 2013. júl. 10.).

[23] *A bölcsesség szirmai. Buddhista történetek, tanmesék és versek*. Kistarcsa, 2010, STB Kiadó Kft., 108. o. Szántai Zsolt fordítása. Lásd még: http://tipitaka.wikia.com/wiki/Phena_Sutta (utoljára megtekintve: 2013. júl. 10.).

[24] *Janus Pannonius összes munkái*. Az 1972. évi válogatott kiadás átdolgozott és teljessé bővített változata, közrebocsátja V. Kovács Sándor. Budapest, 1987, Tankönyvkiadó, 280–281. o. 35–36. verssor. Palojtay Béla műfordítása.

[25] Szentmártoni Szabó Géza: „Márványkőben metszett írás kopik, vészhet" (Nevezetes verssorok Ecsedi Báthory István nyírbátori tumbáján). *Irodalomtörténeti Közlemények* (Budapest), CXV. évf. (2011) 2. sz. 235–245. o.

[26] Ecsed várának ura, Balassi Bálinttal is baráti kapcsolatban volt. Nem tévesztendő össze az 1479-ben a Kenyérmezőn csatát nyerő Báthory István (1435–1493) erdélyi vajdával, akinek vörösmárvány síremléke több figyelmet kap a templomot bemutató könyvekben.

[27] Idézi Szentmártoni Szabó Géza: i. m. 242–243. o.

[28] Uo. 243–244. o.

[29] Dézsi Lajos: Régi magyar verseskönyvek ismertetése. *Irodalomtörténeti Közlemények* (Budapest), XXVI. évf. (1916) 2. sz. 317–319. o. http://epa.oszk.hu/00000/00001/00112/pdf/ITK_

EPA00001_1916_03_305-343.pdf (utoljára megtekintve: 2013. júl. 10.).

[30] Domokos Pál Péter (közr.): *„…édes Hazámnak akartam szolgálni…" Kájoni János: Cantionale Catholicum. Petrás Incze János: Tudósítások*. Budapest, 1979, Szent István Társulat, 1158–1160. o. (779. sz. ének)

[31] Kiss Lajos: Zenetörténeti emlékek a szlavóniai virrasztó énekekben. *Ethnographia*, 1966, 153–208. o. (énekünk szövege a 169. o., dallama a 191. o. 9/II. sz. alatt). Továbbá: Katona Imre – Lábadi Károly: *Szedem szép rózsámat. Népi mondókák, versek, dalok a Drávaszögből és Szlavóniából*. Újvidék, 1986, Fórum Könyvkiadó, 300–303. o.

[32] *Pátria. Magyar népzenei gramofonfelvételek* (CD-Rom, FA-500-33). Budapest, 2007, Fonó Budai Zeneház.

[33] http://www.nepzeneipeldatar.hu/bongeszes/index.php?pid=1676 (utoljára megtekintve: 2013. júl. 10.).

[34] Debreceni kódex, 1519. A nyelvemlék hasonmása és betűhű átirata: Budapest, 1977, Argumentum Kiadó, Magyar Nyelvtudományi Társaság / Régi Magyar Kódexek 21/, 915. o.

[35] http://www.kre.hu/portal/doc/studia/15.Fulop_Jozsef.pdf (utoljára megtekintve: 2013. júl. 10.).

[36] Hasonmás kiadásban megjelent a szegedi Bába Kiadónál 2009-ben. Lásd még: http://mek.oszk.hu/09100/09112/html/0001/41.html (utoljára megtekintve: 2013. júl. 10.).

[37] Margalits Ede: *Magyar közmondások és közmondásszerű szólások* (1897). Budapest, 1990, Akadémiai Kiadó / Az Akadémiai Kiadó Reprint Sorozata/, 87. o.

[38] O. Nagy Gábor: *Magyar szólások és közmondások* (10. kiadás). H. n. 2007, Akkord Kiadó, 107. o. (1294. sz.)

[39] Vöő Gabriella (közr.): *Igaz ember igazat szól. Közmondások a romániai magyar folklórból*. Bukarest, 1989, Kriterion Kiadó, 65. o. („bugyborék" címszónál)

[40] Id. Balogh Elemér: *Göcseji szólások és közmondások*. Zalaegerszeg, 1995 /Zalai Gyűjtemény 38/, 28. o. (172. sz.)

[41] Szinnyei József: *Magyar Tájszótár* (reprint). H. n. 2003, Nap Kiadó, 185, 191–192. o.

[42] Czuczor Gergely, Fogarasi János: *A magyar nyelv szótára* (cd-rom). H. n. 2003, Arcanum. Továbbá: http://mek.oszk.hu/05800/05887/ (utoljára megtekintve: 2013. júl. 10.).

[43] Forgács Tamás: *Magyar szólások és közmondások szótára*. Budapest, 2004, Tinta Könyvkiadó /A magyar nyelv kézikönyvei 6/, 680. o.

[44] Zaicz Gábor (főszerk.): *Etimológiai szótár. Magyar szavak és toldalékok eredete*. Budapest, 2006, Tinta Könyvkiadó /A magyar nyelv kézikönyvei 12/, 88–89. o.

[45] http://mek.oszk.hu/07600/07631/07631.htm (utoljára megtekintve: 2013. júl. 10.).

[46] Munkácsi Bernát: A szegedvidéki magyar világteremtési regék változatai. *Ethnographia. A Magyar Néprajzi Társaság értesítője* (Budapest), 1894, 265. o.

[47] In Kálmány Lajos: *Magyar hitvilág. Válogatott tanulmányok*. Szerk. Péter László. Szeged–Pécska, 2009, 227. és 231. o. Kálmány egyik gyűjtését szintén közli: Lammel Annamária, Nagy Ilona: *Parasztbiblia. Magyar népi biblikus történetek*. Budapest, 1985, Gondolat Könyvkiadó, 119. o.

[48] *Magyar Biblia. A világ teremtése, az özönvíz, Jézus élete s a világ vége napjaink szájhagyományában*. A kötet regéit gyűjtötte Bosnyák Sándor, szerkesztő Fazekas Zsuzsa. H. n. 2001, Európai Folklór Intézet–L'Harmattan, 37. o.

[49] Csabai István, Horváth Ákos, Simon Gábor: A buborékok és a szonolumineszcencia. Csillag a pohárban. *Élet és Tudomány* (Budapest), LIX. évf. (2000) 17–18. sz. 527–529. és 562–563. o. Simon Gábor: Világító buborék egy pohárnyi vízben: a szonolumineszcencia. *Fizikai Szemle* (Budapest), XLVIII. évf. (1998) 9. sz. 309–312. o.

[50] Bebizonyították a duplabuborék-sejtést. *Élet és Tudomány* (Budapest), LIX. évf. (2000) 18. sz. 548. o.

[51] *Garbha upanisad: A magzat titkos tanítása*. In Németh György (szerk.): *A gyógyító számok. Források és tanulmányok a számok szerepéről az antik gyógyászatban*. Szeged, 2008, Lectum Kiadó, 69. o. Lőrincz Ádám fordítása.

[52] http://astro.elte.hu/icsip/csillkozi_anyag/sn_hejak/cska_buborekok.html (utoljára megtekintve: 2013. júl. 10.).

[53] http://kdnp.hu/publicisztika/buborekok (utoljára megtekintve: 2013. júl. 10.).

[54] Madarász Aladár: i. m. 209. o.

[55] Például Martin van Cleve: *The Slaughtered Pig* (1566) vagy Isaac van Ostade: *The Slaughtered Pig* (1645) című festményén.

[56] Az első gumi léggömböt 1824-ben egy londoni professzor, Michael Faraday hidrogénnel végzett kísérletei kapcsán készítette. A ma is használatos vulkanizált ballonokat először 1847-ben kezdték gyártani és értékesíteni Londonban. http://de.wikipedia.org/wiki/Luftballon (utoljára megtekintve: 2013. júl. 10.).

[57] Jorge Luis Borges: *Képzelt lények könyve*. A szerző munkatársa: Margarita Guerrero. H. n. 1988, Helikon Kiadó, 44. o. Scholz László fordítása.